

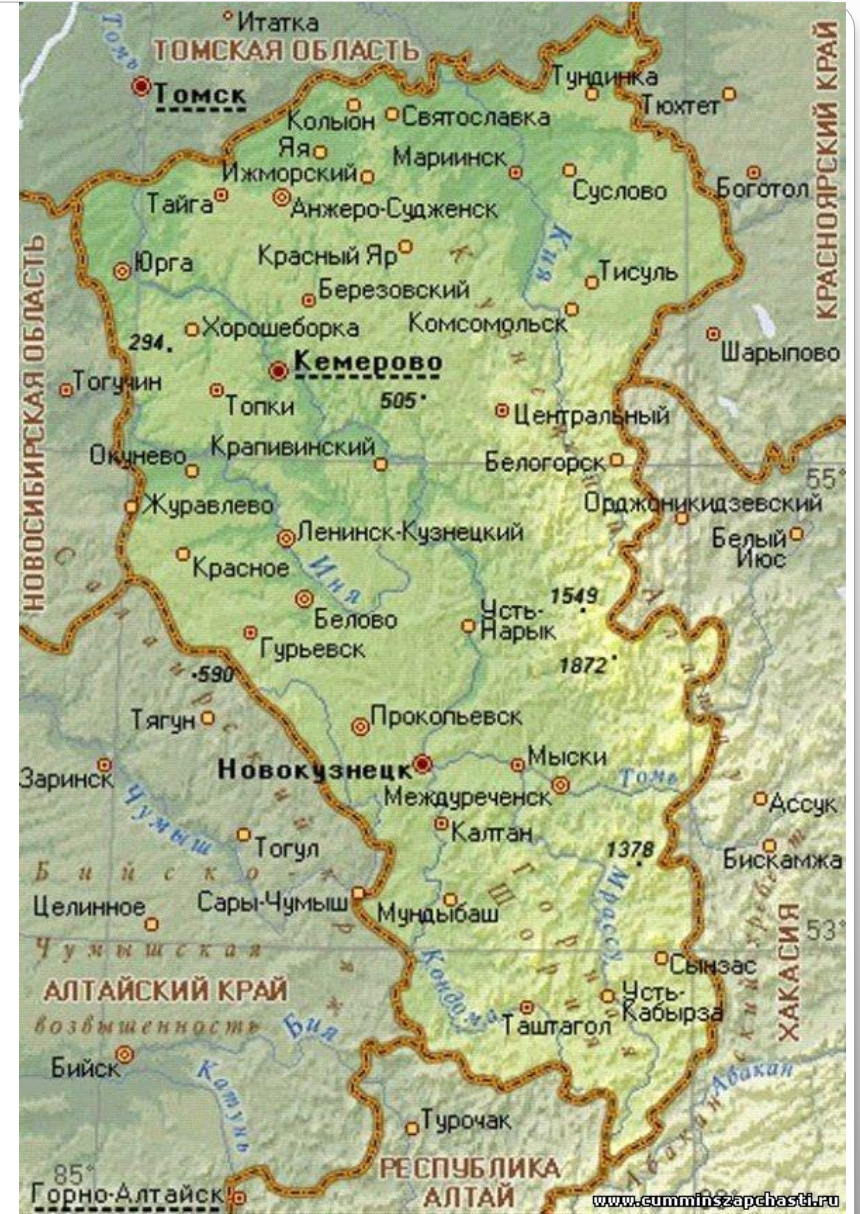
Şorlar ve Dilleri

Prof.Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ
TL3064 Kuzey-Doğu (Sibirya) Türk Lehçelerinin Tarihsel Grameri

Şorlar Kemerovo Bölgesinin güneyinde, Tom nehri havzasında ve onun kolları olan Kondoma (Mondım) ve Mrassu (Pras) boylarında yaşarlar. Şorlar da pek çok kabilelerin birleşmesi ile ortaya çıkmış bir halktır.

Şorların yerli Samoyed ve Ugor kabileleri ile VI. Yy. ortaları ile X. yy. arasında bu bölgede hüküm süren Uygur ve Yenisey-Kırgız gibi Türk gruplarının karışımıyla ortaya çıktıkları düşünülmektedir. Dağlık Şor milli rayonu oluşmadan önce Şorlar kendilerini oturdukları bölgelere göre farklı adlandırmışlardır. Mras-su Şorları kendilerini *Pras-Kiji*, *Pras Çonu*, Kondoma Şorları ise, *Moldum Çonu* ya da soy adlarına göre *Kargalar*, *Şor* gibi adlarla anılırlar. Şorlar kendilerini komşu Teleüt, Hakas halkları ile ilişkilerinde kendilerini *Şor Kiji*, *Tagar Kiji*, *Abaçış Kiji*, *Çış Kiji* olarak adlandırmışlardır.

Sovyet öncesi literatürde, geleneksel uğraşlarına dayalı olarak *Kuznets Tatarları* “Demirci Tatarlar” diye anılan bu halk için Şor terimi ilk kez V.V. Radlov tarafından 1861 yılında Ak-Şor, Kara-Şor, Sarı-Şor gibi büyük Şor kabilelerinin adlarından yola çıkarak kullanılmış, bu adlandırma Sovyetler döneminde de devam etmiştir. 1925-1939 yıllarında Şor Milli Rayonu oluşturulmuş, daha sonra ortadan kaldırılmış ve 1950-70 yılları arasında Şorların Ruslar tarafından asimile süreci hızlanmıştır. 1980’li yıllarda Şorlar arasında tekrar milli kültürlerine ilgi artmış, 1989 yılında Dağlık Şorya’nın yeniden oluşturulması programı kabul edilmiştir.

Bugün Şorların kendi adlandırmaları Şor-Kiji'dir. Şorlar 17 soya (söök) ayrılmaktadır: Kara Şor, Sarı Şor, Ak-Şor, Tayeş, Çoral, Keçin, Kızay, Kobıy, Kıy, Karga, Çeley, Çediber, Kalar, Aba, Sebi, Tartkın, Kereş. Geleneksel olarak etnografik çalışmalarda Şorlar iki gruba ayrılmaktadır: Kuzey, ormanlık-bozkır Şorları olan Abalar ve güney dağlık tayga Şorları olan Şorlar. 1897 yılında Şorların %51,3'ünü güney Şorları, %48,7'sini ise kuzey Şorları oluşturmuştur. Güney Şorları XIX.yy. sonu XX. Yy. başında avcılık, tarım, toplayıcılık, balıkçılık ile geçimlerini sağlamışlardır. Kuzey Şorları ise ilk planda büyükbaş hayvancılık ve tarım ile uğraşmışlardır. Kuzey Şor Rus kültür elementlerinin daha hızlı yayılması ile göze çarpmaktadır. Bu Kuzey Şorlarının daha hızlı asimile olmaları sonucunu doğurmuştur.

Şorlar XVII. Yüzyılda Rusya İmparatorluğuna dahil olmuşlardır. Bu zamana kadar Şorlar Kök-Türk, Uygur ve Kırgız Kağanlıklarına, daha sonra ise Moğol ve Kalmuk Hanlarına bağlı olarak yaşamışlardır. Ruslar bu bölgeye gelene kadar Şorların temel geçim kaynaklarından biri demircilik olmuştur. Kazan, ocak, mızrak ucu gibi demir eşyaların yapımı ile  nlenmiş olan Şor demircileri yaptıkları ürünler ile bağlı oldukları devlete vergi ödemişlerdir. Fakat XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru demircilik zanaati kaybolmuştur. Şorların hayatında av, balıkçılık, tarım ve toplayıcılık temel geçim kaynakları olmuştur. Toprağı *abil* denen ilkel bir kazma aleti kullanılmış, yine yerden yenilebilen köklerin çıkarılması için *ozup* denen özel bir araç kullanılmıştır. Rusların gelişi ile tarımda kullanılan aletler de değişmiştir.

Rus köylülerin Şorların yaşadıkları bölgelere göç etmeleri, açılan okullar Şorlar ile Rusların kaynaşma sürecini getirmiştir. Şor-Rus karışık evlilikler de bu dönemde başlamıştır.

19. yy.ın ikinci yarısı-XX. Yy.da Hakasların ataları ile de kaynaşma süreci başlamıştır. XVII.-XX. Yy. arasında Matur, Tüy, Taştıp nehri civarlarına yerleşen Şor grupları ile Hakaslar arasında kaynaşma olmuştur.

1857 yılında 12037 Şor sayılmıştır (6118 erkek ve 5919 kadın). 17 volost'a ayrılan Kuznets okruğundaki meskun alanlarda ya sadece Şorlar yaşıyorlardı, ya da çoğunluğu Şorlar oluşturuyordu. Yine bu bölgede Teleüt, Tatar ve Ruslar yaşıyordu. Bugün ise Şorların çoğunluğu oluşturduğu hiçbir yerleşim birimi yoktur. 2010 nüfus verilerine göre Rusya Federasyonu genelinde nüfusları 12.888 kişi olan Şorlar Kemerovo Bölgesi dışında Hakasya ve Altay Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar.

Kemerovo Bölgesinde 10672 kişilik nüfuslarıyla genel nüfusun %0,4'ünü oluştururlar.

Şorların asıl kütlesi Kemerovo Oblast'ının güneyinde Taştagol, Novokuznetsk, Osinnikov rayonları, Mıski, Mejdureçensk, Taştagol şehirlerinde yaşarlar. Novokuznetsk ve Kemerovo şehirlerinde Şorlar nüfusun küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Şorların yoğun olarak yaşadığı sadece iki köy kalmış durumdadır bugün: Ust' Anzas ve Çilisu-Anzas.

1930'lu yıllarda tabiat zenginlikleri dolayısıyla Şor bölgesine büyük bir göç olmuş, bu sebeple yerli nüfusun genel nüfus içindeki oranı düşmüştür. Gelen nüfus sadece Rus köylerine değil Şor köylerine de yerleşmişler köylece bugün Şorların mutlak çoğunluğu oluşturdukları hiçbir idari birim kalmamıştır. Şor nüfusta 1970'li yıllara kadar artış görülürken 1970'li yıllardan sonra şehre göç, karışık evlilikler, etnik şuurun kaybolması, Şor olmanın prestijli sayılmaması gibi sebeplerle Şor nüfusta gerileme başlamıştır. 1989'da Şor nüfus yaklaşık 16.000 kişi civarında sayılmıştır.

Şorlar 1858 yılından XX. Yüzyılın başına kadar Ortodoks Misyonerler tarafından vaftiz edilmek suretiyle Hıristiyanlaştırılmışlardır. Ancak yine de kendi geleneksel inançlarını bugüne kadar korumuşlardır. Ülgen ve Erlik adındaki yukarı ilahlar yanında dağ, ırmak gibi varlıkların da ruhları olduğuna inanırlar. Kam adı verilen şamanlar aracılığı ile ruhlarla bağlantı kurarlar.

Şor Türkçesi iki ağza ayrılmaktadır: Mras ve Kondoma ağzı. Çağdaş Şor edebi dili Mras ağzı temelinde oluşmuştur. Şorların 1989 yılında Şorların %57,7'si Şor Türkçesini anadili saymıştır. Şor yazısı 1927 yılında Rus harfleri esasında oluşturulmuştur. 2010 verilerine göre ise Şor Türkçesini bilen 2839 kişi vardır (Yaklaşık %22).

Şor Türkçesinin araştırılması ilk olarak W.Radloff ile başlamıştır. Radloff'un *Proben der Volkslitteratür der Türkischen Stämme Süd-Sibiriens* (St.Petersburg,1866) adlı eserinde ilk Şor Türkçesi metinleri yayımlanmıştır. Daha sonra *Phonetik der Nördlichen Türksprachen* (Leipzig, 1882) adlı eserinde Şor Türkçesinin ses bilgisi hakkında da bilgiler vermiştir.

Daha sonra N.F.Katanov *Opit izsledovaniya uryanhayskago yazıka s ukazaniem glavneyşih rodstvennih otnoşeniy ego k drugim yazıkam tyurkskogo kornya* (Kazan 1903) ve *Otçete po poyezdke k turetskim plemenam dolını r. Abakana letom 1913 goda S.D. Maynagaşeva* (1914) adlı eserinde Şor Türkçesinin ses ve şekil bilgisi ile ilgili konularına değinmiştir.

1858'de merkezlerini kurmuş olan Altay Kilise Heyeti Misyonerleri, Altay bölgesindeki boylara Hıristiyanlığı yaymak, bu boyların dilinde bir kilise edebiyatı yaratmak amacıyla bu bölgedeki boyların dilini araştırmışlardır. Bu misyonerlerin hazırladığı *Grammatika altayskogo yazıka* (Kazan, 1869) adlı eserde Altay ağızı dışında Şor ağızına da ait malzeme bulunmaktadır.

Yine misyonerlerin hazırladığı *Slovar' altayskogo i aladagskogo nareçiy tyurkskogo yazıka* (Kazan, 1884)»da Şor Türkçesi malzemesi de yer almaktadır. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialecte* (4 c., S.Peterburg, 1882-1883) adlı eserinde büyük ölçüde bu malzemeyi kullanılmıştır.

Şor ağızlarında dinî içerikli çeviriler de yapılmıştır; *Svyaşçennaya istoriya na şorskom yazıke* (Kazan, 1883), *Ukazanie puti v tsarstvie nebesnoe* (Kazan, 1884), *Şorskiy bukvar' dlya inorodtsev vostoçnoy polovini Kuznetskogo okruga* (Şor kijiler palaların piçikke ügretçe) (Kazan, 1885). Bu eserlerde Türk lehçelerinin fonetik özelliklerine uydurulmuş bir Rus misyoner alfabesi kullanılmıştır.

Şor yazı dili Sovyet döneminde oluşmuştur. 1927 yılında ilk Şor alfabeti hazırlanmış ve ilk Şor alfabe kitabı *Karaşkıdan şıgar- şorlardın paştapki ügrençen bukvar'i* (Tsenral'noe izdatel'stvo narodov SSSR, Moskva, 1927) yayımlanmıştır. Bu alfabe Rus alfabetine /u/, /ü/ ve /η/ sesini gösteren harflerin eklenmesi ile oluşturulmuştur. Bu alfabe ile ilk Şor gazetesi "Kızıl Şor" çıkarılmaya başlanmıştır. 1929 yılında bütün Türk yazı dillerinin Lâtin alfabeti temelinde bir alfabede birleşmesi için çalışmalar başlamış ve 1930'da Lâtin alfabeti temelindeki yeni Şor alfabetinin öğretildiği alfabe kitabı çıkarılmıştır. Kızıl Şor gazetesi de bu yeni alfabe ile yayımlanmaya devam etmiştir. Ancak 1938 yılında Şor yazı dilinin gelişmesini engellediği gerekçesi ile bu harfler kaldırılmış ve Rus alfabeti temelinde yeni bir alfabe oluşturulmuştur. Bu alfabe ile okul kitapları, gramerler, antolojiler, alfabe kitapları, okuma kitapları, Rus klasiklerinden çeviriler yayımlanmıştır.

Asıl olarak iki ağza ayrılan Şor Türkçesinin yazı dili geniş ölçüde Hakas Türkçesine yakınlık gösteren Mrassu ağzı üzerine kurulmuştur. Ancak 1940'lı yıllarda Şor Türkçesi bir yazı dili olmaktan çıkarılmıştır. Şimdi ise, Şor Türkçesi tekrar bir yazı dili olarak kullanılmaya, bazı okullarda okutulmaya başlanmıştır.

Özellikle Sovyet sonrası dönemde Alisa Vasil'yevna Yesipova, İrina Anatolyevna Nevskaya, İrina Vital'yevna Şentsova gibi bilim adamları Şor gramerinin çeşitli konuları üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
высшего профессионального образования
«Кузбасская государственная педагогическая академия» (КузГПА)
Факультет иностранных языков
Кафедра немецкого языка и методики преподавания
05201:5:855

На правах рукописи

Еснова Алиса Васильевна

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ
В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ
(на материале шорского языка)

Специальности – 10.02.02 – Языки народов Российской Федерации
(тюркские языки), 10.02.19 – Теория языка

ДИССЕРТАЦИЯ
на соискание учёной степени доктора
филологических наук

Москва 2011

71:99-10/39-5

-1-

АКАДЕМИЯ НАУК РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

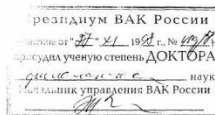
На правах рукописи
УДК

ШЕНЦОВА Ирина Витальевна

ШОРСКИЙ ГЛАГОЛ. ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ
ИССЛЕДОВАНИЕ

10.02.06 - тюркские языки

Диссертация на соискание ученой степени доктора
филологических наук

Научный консультант:
член-корр. РАН
Э.Р.ТЕНИШЕВ

Москва 1998

РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
СИБИРСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ
ИНСТИТУТ ФИЛОЛОГИИ

На правах рукописи
УДК 415.613+494.3

НЕВСКАЯ
Ирина Анатольевна

ТИПОЛОГИЯ ЛОКАТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ
В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ ЮЖНОЙ СИБИРИ
(НА МАТЕРИАЛЕ ШОРСКОГО ЯЗЫКА)

Специальность
10.02.02 – "Языки народов Российской Федерации"

Диссертация на соискание ученой степени
доктора филологических наук

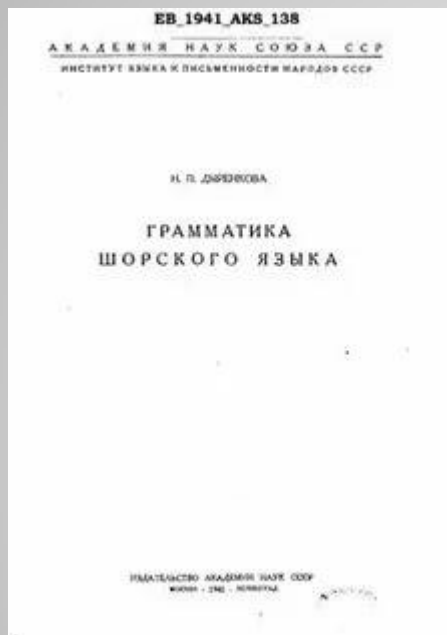
Новосибирск 1997

Şor Gramerleri

Дыренкова Н. П. *Грамматика шорского языка*. М.:Л., 1941.

Амзоров М. П. *Грамматика шорского языка*. Новокузнецк, 1992.

Чиспияков Э. Ф. *Учебник шорского языка: Пособие для преподавателей и студентов*. 318 с. 1992 г.

Şor Türkçesinin Ses Bilgisi Özellikleri:

•ŞorTürkçesinde 8 normal uzunluktaki ünlüye karşılık gelen sekiz uzun ünlü bulunur. Uzun ünlüler mekanik büzülme sonucunda, yani /ñ, g, ğ/ gibi seslerin iki ünlü arasında eriyip kaybolmasıyla oluşmuştur.

**oγul* > *o:l* “oğul”

**aγır* > *a:r* “ağır”

**baγır* > *pa:r* “karaciğer”

**eñek* > *e:k* “çene”

**söñük* > *sö:k* “kemik, soy”

•Şor Türkçesinde büyük ünlü uyumu vardır. Ancak çekim sırasında sadece ince ya da kalın sıradan eşbiçimleri olan bazı eklerin gelişi ile büyük ünlü uyumu bozulabilir:

•İşte-p-çıtqan , pol-çıtqan-ı-n, körgüs-ça-lar
[“çalış-”-ZF-SF] [“ol-”-SF-İ3TK+BelD.] [“göster-”-ŞimZ.-3ÇokK]

Ös-çañ
[“yetiş-”-ŞimZ-2TK]

çör-er-zar
[“git-GelZ-2ÇokK]

Kel-daar
[“gel-”-GZ-2ÇokK]”

keş-ken-zar
[geç-GZ-2ÇokK]]

İşte-laar
[“çalış-”-Emir2ÇokK] vb.

Qayde “nasıl*”, qançe “kaç?”, qançençi “kaçıncı” vb. soru sözcükleri

•Şor Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumu vardır. Sözcüğün ilk hecesinde düz ünlü bulunuyorsa sonraki hecelerde de düz ünlü bulunur. İlk hecede yuvarlak ünlü bulunuyor ise sonraki hecelerde de yuvarlak ünlü bulunur. Ancak ilk hece dışında geniş-yuvarlak ünlü bulunmaz.

Örneğin: *qonuq* "24 saatlik zaman, yaşantı", *qoçqor* "yabani koç", *töle-* "ödemek", *soyul-* "soyulmak", *soguş* "mücadele, savaş", *közünek* "pencere", *qozan* "tavşan", *toqpaq* "tokmak", *örtek* " ördek", *öleñ* "ot", *öşkü* "keçi" vb. Ancak ilk hecesinde geniş-yuvarlak ünlü bulunduğunda sonraki hecede dar-yuvarlak ünlü bulunur: *toğus* "dokuz", *pörü* "kurt", *odur-* "oturmak", *köbük* "köpük", *qorı-* "korumak", *qortuq* "korkak" vb.

Çekim morfolojisinde de son hecesinde yuvarlak ünlü bulunduran sözcüklere geniş ünlülü eklerin düz-geniş eşbiçimi eklenirken, dar ünlülü eklerin dar-yuvarlak ya da dar-düz eşbiçimi eklenir.

Örneğin: *söstiñ öönü* "sözcük tabanı"

Stepa qolun ködürça "Stepa elini kaldırıyor"

"Püün poraannıg kün poldı, tiiñnerdiñ çolların şap pardı..." "Bugün fırtınalı bir gün oldu, sincapların izlerini kapattı."

•Diğer Güney Sibiryaya Türk lehçelerinde olduğu gibi tek heceli sözcüklerin sonundaki γ /-g sesi korunur. Hakas Türkçesinde olduğu gibi bu ses kalın sıradan ünlü sözcüklerin sonunda sızıcılaşmıştır:

* $y\gamma$ - > $\check{\text{c}}i\check{\text{ğ}}$ - “toplamak”

* $ba:\gamma$ > $pa\check{\text{ğ}}$ “ip”

* $ta\gamma$ > $ta\check{\text{ğ}}$ “dağ”

* $ya\gamma$ > $\check{\text{c}}a\check{\text{ğ}}$ “yağ”

* $ya\gamma$ - > $\check{\text{c}}a\check{\text{ğ}}$ - “yağmak”

•Çok heceli sözcüklerin sonundaki $-\gamma/g$ sesi de korunmuştur. Hakas Türkçesinde olduğu gibi bu ses kalın sıradan ünlü sözcüklerin sonunda sızıcılaşmıştır :

* $ki\check{\text{ç}}i\gamma$ > $ki\check{\text{ç}}i\check{\text{ğ}}$ “küçük”, * $koyu\gamma$ > $koyu\check{\text{ğ}}$ “yoğun, koyu”; * $ulu\gamma$ > $ulu\check{\text{ğ}}$ “büyük”; * $a:\check{\text{c}}i\gamma$ > $a\check{\text{c}}i\check{\text{ğ}}$ “acı, keder; acı, ekşi”; * $adı\gamma$ > $azi\check{\text{ğ}}$ “ayı” ; * $arı\gamma$ > $arı\check{\text{ğ}}$ “temiz” vb.

• Ortak Türkçe kelime içi ve sonu *d sesi Standart Şor Türkçesi ve Mrassu ağzında Hakas Türkçesinde olduğu gibi /z/ yönünde gelişmiştir. Hakas Türkçesinde olduğu gibi söz sonunda -z sesi ötümlüleşip -s olur. Kondoma ağzında ise Altay Türkçesinde ve diğer lehçe gruplarında olduğu gibi /y/ olmuştur:

**yaday* > *çazağ* “yaya”; **qodan* > *qozan* “tavşan”; **quduruk* > *quzuruq* “kuyruk”; **küdegü* > *küze* “damat”; **ked-* > *kes-* “giymek”; **tod-* > *tos-* “doymak”; **ı:d-* > *ıs-* “göndermek”, **bo:d* > *pos* “kendi” vb.

Krş. Kondoma ağzında: *qoyan* “tavşan, *poyı* “kendisi” vb.

• Söz başında *y- > ç değişmesi olur: *yat-* > *çat-* “yatmak”; **yet-* > *çet-* “ulaşmak”; **yeti* > *çetti* “yedi”; **yürek* > *çürek* “yürek”; **yü:z* > *çüs* “yüz”; **yo:l* > *çol* vb.

Hakas Türkçesinde olduğu gibi içinde genizsil ünsüz olan sözcüklerde *y- > n- değişmesi olur:

• **yaymur* > *nağbur* “yağmur”, **yañaq* > *naaq* “yanak”, **yañı* > *naa* “yeni”, **yomaq* > *nıbaq* “masal”

• OTü. Söz başı *b-* ünsüzü Hakas Türkçesinde olduğu gibi *p-*'ye dönüşmüştür. Ancak içinde genizsil ünsüzlerin olduğu sözcüklerde *b-> m-* değişmesine rastlanır:

**b-* > *b-* : **ba:r-* > *par* “var”; **bar-* > *par-* “gitmek”; **ba:y* > *pay* “zengin”; **baş* > *paş* “baş”; **bo:l* - > *pol-* “olmak”; **bil-* > *pil-* “bilmek” vb.

**b->m-* : **bo:n'* > *moynu* “boyun”; **beñi* > *miis* “beyin”; **ben* > *men* “ben”. İçinde genizsil ünsüzlerin olmadığı örneklerde de bu gelişmeye rastlanabilir: **bedük* > *mözük* “yüksek”, **bu:z* > *mus* “buz”, **balta* > *malta* “balta” vb.

Kelime içinde, iki ünlü arasında bulunan Otü. *-m-* ünsüzü ise pek çok örnekte *-b-* sesine gelişir: **keme* > *kebe* “kayık” **temir* > *tebir* “demir”, **yaymur* > *nağbur* “yağmur”, **yomaq* > *nıbaq* “masal” VB.

• Şor Türkçesinde de diğer Sibiryaya grubu Türk lehçelerinde olduğu gibi sözcükler genellikle ünlü ya da ötümsüz ünsüzlerle başlar, ünlü, akıcı ünsüz ve ötümsüz ünsüzlerle biter. Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcükler ise iki ünlü arasında kaldıklarında ötümlüleşirler.

Örneğin: *tiş* “diş” – *tiji* “(onun) dişi”; *sös* “söz” – *sözim* “sözüm”;
at “at” – *adı* “atı”; *qap* “torba” – *qabı* “torbası”

• Kök ya da gövde durumundaki sözcüklerde de ötümsüz ünsüzler iki ünlü arasında ötümlüleşir. OTü. –ş- ünsüzü iki ünlü arasında –j-’ye, –q/-k- ünsüzü –ğ/g-’ye, –t- ünsüzü –d-’ye, –p-> –b-’ye gelişir : **kişi* > *kiji* “kişi”, **boşat-* > *pojot-* “serbest bırakmak” , **taşı-* > *tajı-* “taşımak”, **tişi* > *tiji* “dişi”, **qaşuq* > *qajıq* “kaşık”, **töşek* > *töjek* “döşek” vb.

–*q/k- > –ğ/g-: *üğü* “baykuş”, *tükür-* “tükürmek”, *pağa* “kurbağa”, *buğa* “boğa”

–*t- > –d-: ünsüzü iki ünlü arasında daima ötümlüleşir: **oltur-* > *odur-* “oturmak”, **qatıy* > *qadığ* “sert”, **yet-in-* > *çedin-* “istediğine ulaşmak”.

–p- > –b- **yapıy* > *çabığ* “kapak”; **çap-ış* > *şabiş* “vuruşma” vb.

• –ç- ünsüzü ise iki ünlü arasında bulunduğu anda değişime uğramaz: **bıçaq* > *pıçaq* “bıçak”, **açıy* > *açığ* “acı, ekşi” vb.

Biçim-Sesbilgisel Özellikler:

- Şor Türkçesinde söz sonunda bulunan ötümsüz ünsüzler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ötümlüleşir. Bu durumda iki ünlü *arasında t>d, p>b, s>z, q>ğ, k>g, ş>j* değişmesi olur.

at “at, ad” +1T.K. İyelik > adım “adım, atım”

qap “torba” - qabım

qarındaş “kardeş” - qarındajım “kardeşim”

qulaq – qulagım vb.

- Ünsüz ile başlayan eklerin gelişinde tam ya da kısmi benzeşme sonucunda çok sayıda eşbiçim ortaya çıkar. Diş/dişeti sesi ile başlayan ilgi durumu eki, belirtme durumu eki, çokluk eki gibi eklerin ötümlü, ötümsüz ve nazal eş biçimleri vardır:

Örneğin ilgi durumu ekinin +nIñ, +tIñ, +dIñ eş biçimleri (*çıştıñ, palıqtıñ, maldıñ, qardıñ, tağdıñ, aydıñ, qoydıñ, börüniñ, emniñ, tonnuñ* vb.), belirtme durumunun +nI, +tI, +dI eş biçimleri (*çıştı, balıktı, tağdı, qardı, maldı, aydı, qoydı, qayarı, bö:rüni, emni, tonnu* vb.), vardır. Çıkma durumunun +nAñ, tAñ, +dAñ eşbiçimleri vardır (*puluttañ, sösteñ, kebedeñ, pürdeñ, oduñnañ, ünneñ*)Yine çokluk ekinin +lAr, +tAr, +dAr eş biçimleri vardır. *Qayalar, kijiler, çerler, aylar, toylar, emner, kozannar, tonnar, köller, buluttar, quştar, qastar* vb.

Çift dudak ünsüzü ile başlayan eklerin de ötümlü, ötümsüz ve genizsil eşbiçimleri vardır. Örneğin olumsuzluk eki –BA’nın, -bA/-pA/-mA eşbiçimleri vardır. *Kör-* → *körbe-*; *tüş-* → *tüşpe-*, *qon-* → *qonma-*, *oyna-* → *oynaba-*

Biçimbilgisi Özellikleri:

Hemen hemen tüm Türk lehçelerinde bulunan 6 durum biçimine ek olarak (yalın, ilgi, yönelme, belirtme, bulunma, çıkma) dışında araç durumu vardır :

İlgi, belirtme ve yönelme durumu Kıpçak grubundaki gibidir: +NIñ, +NI, +KA).Örn: *köl, köldiñ, kölge, kölde, köldeñ, kölbile/kölbe*

qıs, qıstiñ, qısqa, qıstı, qısta, qıstañ, qısla, qıspıla/qısqa vb.

Uzak geçmiş zaman işaretleyicisi Kıpçak grubundaki –GAN ileidir: *kel-gen, par-ğan, keş-ken, tut-qan, kör-gen vb.*

Diğer Sibiryaya grubu Türk lehçelerinde (ve Kırgız Türkçesinde) olduğu gibi hem sıfat-fiil yapan hem de henüz gerçekleşmemiş eylemi ifade eden –GALAQ biçimi vardır: *atqalaq* “henüz atmamış/atmadı”, *körgelek* “henüz görmemiş/görmedi” vb. , *kelgelek* “henüz gelmemiş/gelmedi” vb.

Ağaç pürlengelek “Ağaç henüz yaprak açmadı”

- Gelecek zaman eki diğer Güney Sibirya Türk lehçelerinde olduğu gibi –Ar biçimindedir.

Körerim, körerziñ, körer, körerbis, körerzar, körerler

İşteerim, işteerziñ, işteer, işteerbis, işteerzar, işteerler vb.

- Emir kipinde teklik ve çokluk dışında ikilik biçim vardır (İkili emir biçimi Sibirya grubu dışında Kırgız, Kazak ve Türkmencede de vardır).

	Teklik		İkilik		Çokluk
I.t.ş	<i>alayın/alay</i> “alayım”	I t.ş.	<i>alañ</i> “(ikimiz) alalım”	I.ç. ş	<i>alañnar</i>
II.t.ş	<i>al</i>			II.ç.ş	<i>alaar</i>
III.t.ş	<i>alzın</i>			III.ç.ş	<i>alzınnar</i>

Söz Varlığı Özellikleri:

Şor Türkçesinin söz varlığı büyük ölçüde Hakas Türkçesi ile örtüşmektedir. Şor standart türünün dayandığı ağız olan Mrassu ağızı Hakas Türkçesine yakinken, Kondoma ağızı Altay Türkçesine daha yakındır. Örn. Mrassu *qozan*, Kondoma *qoyan* "tavşan"; Mrassu *çoq*, Kondoma *t'oq* "yok", Mrassu *pa:r*, Kondoma *payır* "karaciğer" vb.

Şor söz varlığında diğer Güney Sibiry Türkçelerinde olduğu gibi Moğolca, Çince, Arapça, Farsça gibi dillerden altını sözcükler bulunabilmektedir. Farsça ve Arapça kökenli sözcükler farklı dil toplulukları ya da Farklı Türk dil toplulukları aracılığıyla geçmiştir. *nançı* 'dost, arkadaş' < Mo. *namçi*; *qayran* 'sevgili' < Mo. *xayra*, Manç. *xayran*; *magat* 'çok, pek, gayet' < Mo. *magat* 'doğru, gerçek'; *piçik* 'mektup; alfabe kitabı' < Mo. *biçik* = Uyg. *bitig*; *abaqqay* ~ *abaqay* 'karı, eş' < Mo. *Abakay*; *oraza* 'oruç' << Far. *rûze*; *divan* 'sedir' << Far. *dîvân*; *qat* 'kâğıt' << Far. *kâgez*; *quday* 'Tanrı' << Far. *hudâ*; *mazar* 'pazar' < Far. *bâzâr*; *molat* 'çelik' << Far. *pûlâd*; *kalık* 'halk' << Ar. *halk*; *izep* 'cep' << Ar. *ceyb*; *agıl* 'akıl' << Ar. *'akl*; *şın* 'gerçek, doğru' << Çin. *chên*; *çon* 'toplum, topluluk, halk' << Çin. *cûn* 'köy'. Yazı dili öncesi dönem-de de birkaç Rusça kelime ses deği-şik-liğine uğrayarak geçmiştir. *ostol* ~ *ustol* 'masa' < *stol*; *kiliş* 'anahtar' < *klyuç*; *sappok* 'çizme' < Ru. *sapog*. Ancak günümüzde Rusça söz varlığı oldukça sık kullanılmaktadır.

Kaynaklar:

H. П. Дыренкова (1941) *Грамматика шорского языка*. М.:Л., 1941.

Şükrü Halûk Akalın (1997), *Şor Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Gözlemler, Sibirya Araştırmaları*, Simurg yayınlari, İstanbul, 69-81; Şor Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Ödünçlemeler ve Alıntılar Üzerine (<http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/3.php>)

Gülsüm Killi Yılmaz(2016) Geçmişten Günümüze Şor Türklerinin Dil Durumuna Genel Bir Bakış.*Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13(3), Eylül 2016, 244-285